

УДК. 330.36

**АСИМЕТРИЯ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ¹****Родченко В.Б., д. е. н., доцент**
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Стаття присвячена дослідженню феномена асиметрії соціально-економічного розвитку. Розглянуто зміст категорії. Наведено результати оцінки асиметрії на прикладі торгівлі товарами та послугами у міських комплексах України. Запропоновано концептуальний підхід до регулювання асиметрії розвитку міст.

Ключові слова: асиметрія, концентрація, пропорційність, розвиток, міста, міські комплекси.

Однією з основних цілей державної економічної політики є боротьба з негативними явищами, зумовленими економічною неоднорідністю ринкового простору і асиметрією просторового розміщення відтворювальних сил по регіонах України. Нерівномірність соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень у більшості країн являє собою одну з актуальних проблем економічної політики. Однак, з урахуванням того, що розвиток економічних інститутів носить характер спонтанної самоорганізації, регіони завжди мають відмінності. Економічна дійсність досить різноманітна й суперечлива, при цьому кожен регіон по-своєму унікальний та не схожий на інші.

Асиметрія соціально-економічного розвитку регіонів як така - явище звичайне і поширене. Причини виникнення асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів і муніципальних утворень є об'єктивними, тому повністю усунути їх неможливо. Природна асиметрія соціально-економічного розвитку регіонів вносить динамізм в економічно та соціально виправдане розміщення місць прикладання праці, в структуру поселень, різну норму прибутку. Проте негативні наслідки регіональної асиметрії у багато разів перевищують позитивні моменти: різна наділеність регіонів соціально-економічними, природно-кліматичними й іншими ресурсами здатна сформувати довгострокові джерела економічної відсталості і стати загрозою цілісності країни, тому регулювання асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів неминуче.

На сьогоднішній день автору невідомі цільові дослідження концентрації соціально-економічної активності в Україні. Оцінка загальних рис концентрації виконується широким колом авторів при дослідженні проблематики соціально-економічного та територіального розвитку. Зокрема: в роботах з дослідження розвитку міських комплексів та розвитку агломерацій започатковано вивчення проблем розміщення та концентрації розселення мешканців та об'єктів соціальної інфраструктури; серед проблематики розвитку виробничих кластерів актуальним є визначення залежностей їх ефективності від концентрації виробництв та інші.

У іноземних дослідженнях проблематиці концентрації соціально-економічної активності приділяється значна увага. Зокрема нобелівськими преміями з економіки 2008 та 2012 років відзначені праці, в яких досліджена проблематика концентрації. Зокрема у першому випадку розглянуто питання структури торгівлі та розміщення економічної

¹ © Родченко В.Б., 2013

активності, а у другому - запропоновано універсальні алгоритми відповідності стратегій задоволення потреб індивідів умовам концентрації ринків та відповідної пропозиції ресурсів. Крім того, інтенсивно вивчається проблематика розвитку світових міст, тенденції концентрації людських та матеріальних ресурсів в них та її вплив на розвиток світової економіки.

Метою пропонованого дослідження є визначення тенденцій концентрації соціально економічної активності у міських комплексах (що зосереджують переважаючу частину осередків соціально-економічної активності країни, при цьому займаючи біля 5% її території) та обґрунтування концептуального підходу до її регулювання.

Поняття симетрії та протилежної об'єктивної властивості природи - концентрації отримує різні тлумачення, коли мова йде про економічні системи. Тому наукові дослідження глобального характеру значною мірою ґрунтуються на розгляді зазначених понять.

Найбільш повне визначення симетрії було дано Г. Вейлом. Об'єкт є симетричним, якщо над ним можна провести деякі певні операції, у результаті яких він буде виглядати так само, як і колись. Або інакше: об'єкт симетричний, якщо він має властивість інваріантності щодо деяких типів перетворень [1].

Історія науки свідчить про те, що саме асиметрія обумовлює появу в пізнанні нової форми симетрії, яка і виступає в якості відносної істини.

Приблизно з двадцятих років двадцятого століття асиметрія стала розглядатися вченими як даність в кожній конкретній галузі науки. Поняття асиметрії з поняття приватної науки перетворилося на одну з загальних категорій пізнання, застосовану в різних галузях.

Проблема асиметрії регіонального розвитку за останні десятиліття придбала вагоме значення на світовому рівні.

Роботи багатьох авторів присвячені проблемам пом'якшення асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів. Деякі автори (А. Льош [2], Т. Паландер [3]) пояснюють асиметрію нерівномірним розміщенням підприємств через близькість до ринків збуту, сировини та мінімізації оподаткування. Інші автори (Дж. Бортс [4], Х. Зиберт [5], Г. Мюрдаль [6]) вказують у якості основних причин виникнення асиметрії соціально-економічного розвитку диспропорційний розподіл серед регіонів таких факторів виробництва, як праця, капітал, земля і технології.

Л. Слокомбе у своєму дослідженні розглядає проблеми асиметрії у Великобританії на прикладі Шотландії, Англії та Уельсу [7], а К. Янсен, провівши подібний аналіз асиметричності розвитку східних і західних регіонів Швеції, приходять до висновку про необхідність поділу великого регіону на кілька субрегіонів для зниження асиметрії [8].

Б.Л. Лавровський та В.В. Масаков у своїх роботах [9, 10] сутність поняття «асиметрія» розглядають як відхилення показників соціально-економічного розвитку регіону від стандартних параметрів, прийнятих в якості «норми», відносно значень якої здійснюється порівняльна оцінка територій за рівнем соціально-економічного розвитку.

Климов А.А. визначає асиметрію як економічне явище, що відображає відхилення показників, що характеризують соціально-економічний розвиток територій від прийнятих усереднених значень, враховуючи при цьому диференціацію в розвитку периферійних і центральних регіонів, обумовлену нерівномірністю розподілу економічного та соціального потенціалів адміністративно-територіальних утворень [11].

А.І. Трейвиш характеризує сучасну асиметрію як максимальну концентрацію навколо великих промислових центрів і розрідженість по периферії [12].

В свою чергу, Сторонянська І.З. [13] вважає, що асиметрія обумовлює диференціацію міжрегіональних відмінностей в економічному та соціальному розвитку територіальних систем.

Варналій З.С. розглядає асиметрію як процес, що відображає деградацію територіальної системи, посилення якого зумовлює виникнення регіональних ризиків й утворення депресивних територій [14].

Столярчук Я.М. акцентує увагу на ролі асиметрії в глобальному економічному розвитку, визначаючи її як детермінанту суспільного прогресу, що обумовлює можливість якісних змін економічних систем і стимулює зниження рівня соціально-економічної диференціації у розвитку макро- та мікрорегіонів [15].

Проблеми асиметрії регіонального розвитку сприймаються економістами неоднозначно. О. Красильников вважає, що асиметрія структурного розвитку регіонів корисна, оскільки вона визначається процесом регіональної спеціалізації, а отже, веде до підвищення продуктивності суспільної праці. Однак зазначена асиметрія корисна доти, поки вона не призводить до виникнення таких територіальних диспропорцій в економічних структурах, які ведуть до регіональної дезінтеграції єдиного економічного простору» [16].

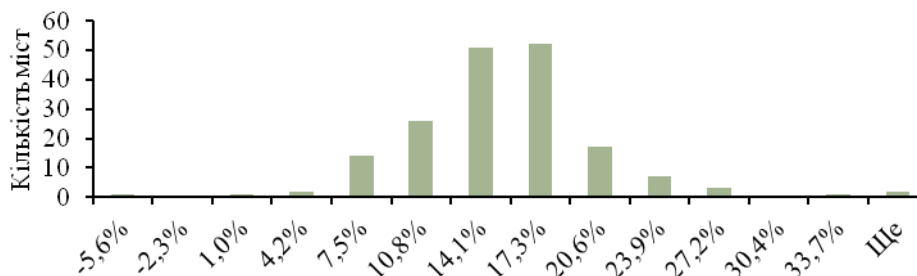
У переважній більшості робіт автори декларують необхідність вирівнювання рівня розвитку регіонів, а деякі пропонують цілком конкретні шляхи вирішення проблеми, хоча і важко реалізовані на практиці. Так, Н. Дорогів вважає, що вся проблема в розмірах трансфертів. На його думку, обсяг ресурсів і розмір чистих активів підприємств у розрахунку на душу населення, що проживає в конкретному регіоні, дозволять обґрунтувати розміри трансфертів, а проблему самофінансування і дотування необхідно поставити в залежність від економічного потенціалу регіону [17]. Інша точка зору на роль трансфертів у Є. Сабурова, який вважає, що їх неконтрольоване використання в регіонах не веде до економічного зростання. На його думку, призначення трансфертів не так встановлення соціальної справедливості, скільки ефективне функціонування економіки країни» [18].

Для оцінки рівня асиметрії економічного розвитку автором проведено дослідження концентрації показників обсягів реалізації товарів та послуг за містами України, що мають статус міст обласного та державного значення.

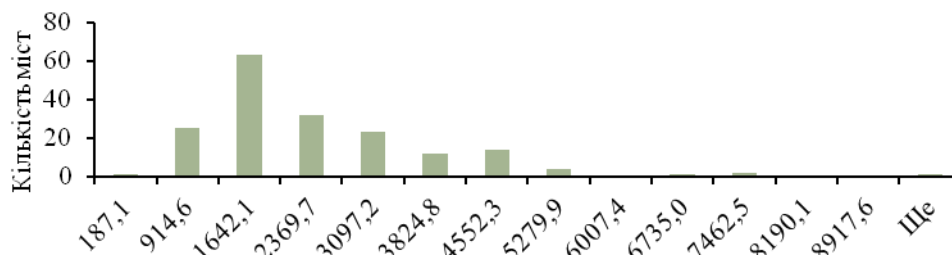
Дослідження обсягів товарообігу та реалізації послуг у міських комплексах свідчить про зростання відмінностей у середньодушовому споживанні послуг у містах-мільйонерах та інших містах від майже у 2,5 рази у 2001 р. до майже 6 разів у 2010 р. Нівелювання цього відхилення є одним із пріоритетних завдань державної регуляторної політики й може ілюструвати відмінності в укладах функціонування соціально-економічних моделей міських комплексів. Також слід відзначити поступове зменшення відмінностей у розподілі обсягів товарообігу і споживання послуг по містах і його наближення до форми нормального закону.

Рис. 1 та рис. 2 відображають позитивну тенденцію майже чотириохватного збільшення пікових частот показника обсягу роздрібною торгівлі ($\Pi=2,7$) та поступового вирівнювання споживання послуг в містах, що є свідченням прогресивного розвитку цієї сфери. Так, рис. 2 свідчить, що у 2001 році у переважній більшості міст обсяг реалізації послуг на одну особу знаходився на рівні 1198 гривень на рік, за найбільшого показника на рівні понад 14 тис. гривень. У 2010 році значно зростає кількість міст із вищим обсягом споживання послуг.

Динаміка обсягу роздрібного товарообороту
на 1 особу за період 2001-2010 роки

Обсяг роздрібного товарообороту на 1 особу
у 2010 р. у гривнях

Обсяг роздрібного товарообороту на 1 особу
у 2001 р. гривнях

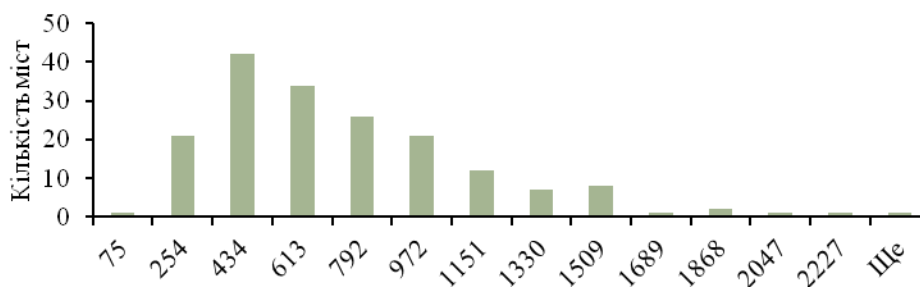
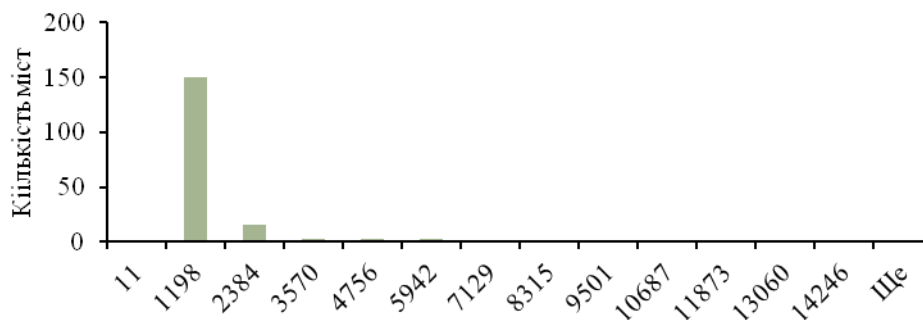

Рис. 1. Розподіл міст обласного та загальнодержавного значення України за рівнем роздрібного товарообороту

Аналіз рисунку дозволяє стверджувати, що за аналізований період відбувається посилення відмінностей обсягів торгівлі у містах України.

Обсяг реалізованих послуг на 1 особу у 2001 р.,

Обсяг реалізованих послуг на 1 особу у 2010 р.

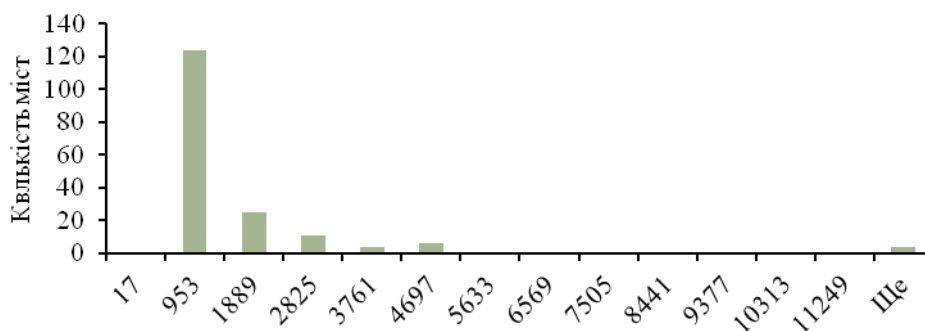

Рис. 2. Розподіл міст обласного та загальнодержавного значення України за рівнем реалізації послуг

Виходячи з рисунку, можна вказувати на тенденцію посилення асиметрії реалізації послуг у містах.

Регулювання асиметрії соціально-економічного розвитку міських комплексів потребує обліку умов внутрішнього та зовнішнього середовища. Цей процес потребує врахування міжсистемних взаємодій, що виникають всередині та за межами міських комплексів. Підхід до регулювання асиметрії розвитку на рівні міст схематично поданий на рис. 3. Можна вважати за доцільне реалізацію регуляторних впливів на рівні сукупності (пулу) міст, що знаходяться у подібному (асиметричному) стані розвитку за відповідними показниками.

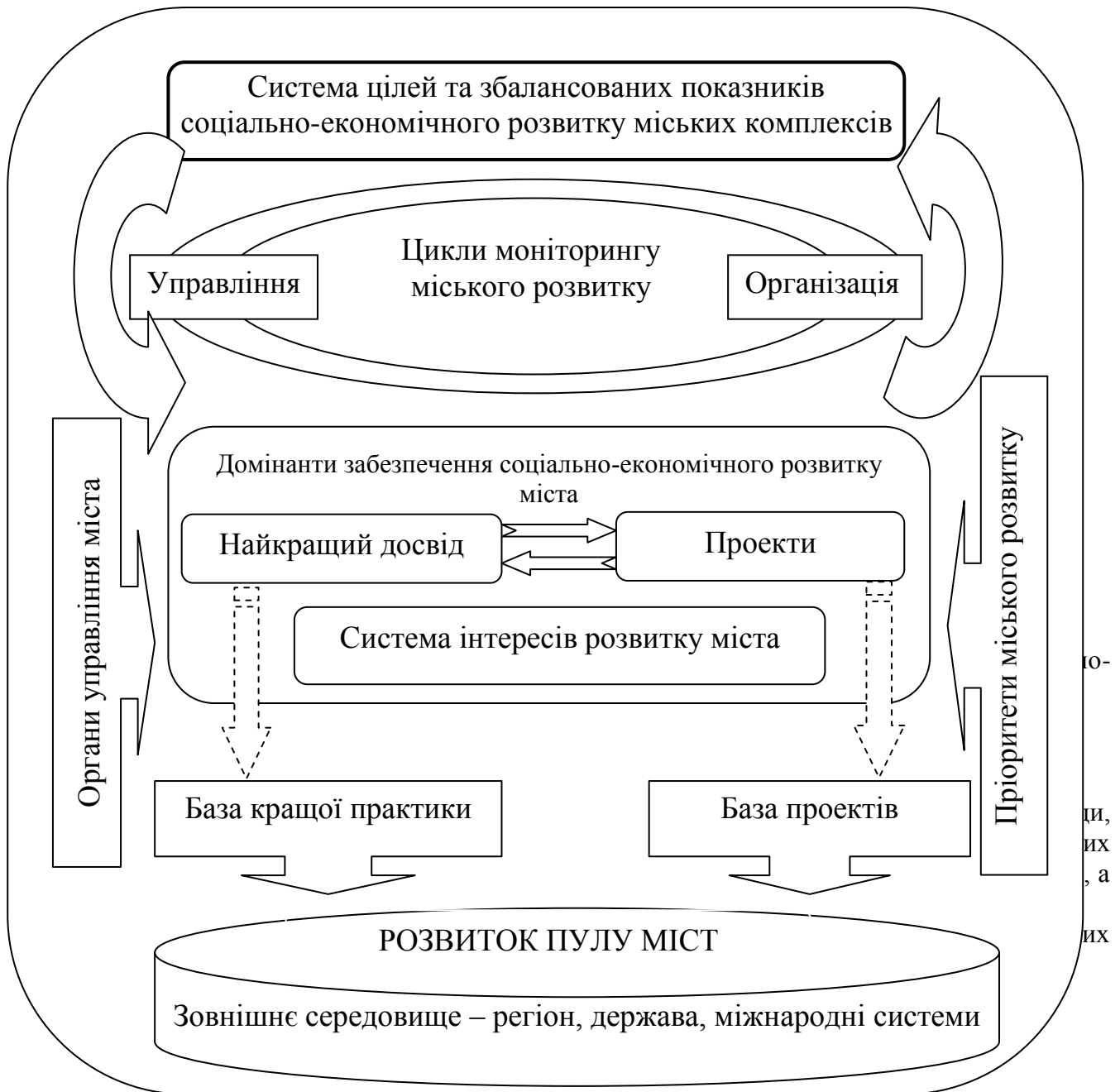

Рис. 3. Концептуальний підхід до організації регулювання асиметрії соціально-економічного розвитку пулу міст

концентрованими, що передбачає одночасну реалізацію типових управлінських рішень у сукупності міських комплексів, при цьому забезпечується: концентрація процесів управління та підвищення їх результативності, формування найбільш ефективної регуляторної моделі за рахунок реалізації кількох когнітивних циклів.

Обґрунтовано концептуальний підхід до регулювання соціально-економічного розвитку міських комплексів (рис. 3), орієнтованих на реалізацію проектної моделі управління соціально-економічним розвитком міст, ефективність якої доведено у світовій практиці.

Принциповою передумовою її можливого застосування є індикативне визначення блоку пріоритетів розвитку пулу міст із застосуванням інструментарію моделювання ідентичності параметрів соціально-економічного розвитку.

Доцільність зміни моделі управління національною економікою та зміни пріоритетів регулювання із загальнодержавного на міський рівень визначається потребою досягнення мети збільшення збалансованості на всіх ієрархічних рівнях управління. Асиметрія може визначатися відповідно до конкретного об'єкта, що обумовлює диспозицію ендо- та екзогенних складових і створює проблеми у визначенні загального розуміння ієрархії асиметричності економічної системи держави; її регулювання розглядається через призму реалізації потенційних можливостей системи й виключно на порівняльній основі (відповідно до аналогічних параметрів іншої системи). При цьому оцінка асиметрії соціального, економічного, екологічного, виробничого розвитку сукупності міст уможливорює поглиблену оцінку збалансованості розвитку держави.

Література:

1. Вейль Г. Симметрия. - М.: Наука, 1968.
2. Леш А. Географическое размещение хозяйства: Пер. с англ. – М.: Изд-во иностр. лит., 1959.
3. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. - М.: Дело Лтд., 1994. – 687 с.
4. Borts G.H., Stein J.I. Economic Growth in a Free Market. – New York, London, 1964.
5. Siebert H. Regional Economic Growth Theory and Policy. – Scranton, 1969.
6. Myrdal G/ Economic Theory and Under-developed Regions. – London, 1957.
7. Slocombe L. Housing and english regionalism. – <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/abstract.htm>.
7. Jensen C. Creating subregions within the region. The region of Vastra Gotaland seeks its Stability. – <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/abstract.htm>.
8. Лавровский Б.Л. Измерение региональной асимметрии на примере России/ Б.Л. Лавровский// Вопросы статистики. — 1999. — №3. — С. 42-52.
9. Масаков В.В. Региональная социально-экономическая асимметрия: подходы, оценки и методы измерения/ В.В. Масаков// Вопросы статистики. — 1998. — № 11. — С. 3-12.
10. Климов А.А. Пространственное развитие и проблемные территории: социально-экономические аспекты/ А.А. Климов. — М.: КомКнига, 2006. — 288 с.
11. Трейвиш А.И. Определение ограничений для применения региональной политики. – http://ieie.nsc.ru/~taxis/r-2_treivish.htm.
12. Сторонянська І. Оцінка асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів України та обґрунтування пріоритетів державної регіональної політики/ І. Сторонянська// Регіональна економіка.
13. Варналій З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія/ З.С. Варналій. — К.: НІСД, 2007. — 765 с.
14. Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: моногр./ Я.М. Столярчук. — К.: КНЕУ, 2009. — 302 с.
15. Красильников О.Ю. Региональная асимметрия структурных сдвигов в экономике// Общество и экономика. – 2001. – № 2.

16. Дорогов Н.И. Управление хозяйством в условиях многообразия форм собственности: региональный аспект. – Иваново: Иванов. гос. ун-т, 1997.

17. Сабуров Е. Бюджетный федерализм и межбюджетные отношения/ Е. Сабуров, Н. Типенко, А. Чернявский// Вопр. экономики. – 2000. – № 1.

АСИММЕТРИЯ ПРОЦЕССОВ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ

Родченко В.Б., д. э. н., доцент

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина

Статья посвящена исследованию феномена асимметрии социально-экономического развития. Рассмотрено содержание категории. Приведены результаты оценки асимметрии на примере торговли товарами и услугами в городских комплексах Украины. Предложен концептуальный подход к регулированию асимметрии развития городов.

Ключевые слова: асимметрия, концентрация, пропорциональность, развитие, города, городские комплексы.

ASYMMETRY PROCESSES OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS REGULATION

Rodchenko V.B., PhD, Associate Professor

V.N. Karazin Kharkiv National University

The article is devoted phenomenon of asymmetry of social and economic development. Reviewed the contents of the category. The results of the rated of asymmetry on the example of trade in goods and services in urban complexes of Ukraine. Proposed conceptual approach to the regulation of the asymmetry of urban development.

Keywords: asymmetry, concentration, proportion, development, town, city complex.

Поступила в редколлегию 23.09.2013 г.